

**Urząd m.st. Warszawy
Instytut Geografii
i Przestrzennego Zagospodarowania PAN**

K O N F E R E N C J A

**SPOŁECZNE, GOSPODARCZE I PRZESTRZENNE WYZWANIA
DLA POLITYKI ROZWOJU WARSZAWY I JEJ OBSZARU
METROPOLITALNEGO**

Abstrakty referatów

9 grudnia 2015 r.
Muzeum Warszawskiej Pragi, ul. Targowa 50/52, Warszawa

#Warszawa2030

WARSZAWA PRZYSZŁOŚCI

Słowo wstępne

Warszawa z powodu swej wielkości i pełnionych funkcji jest przedmiotem szczegółowych badań naukowych prowadzonych w różnych ośrodkach badawczych. Podejmowane studia dotyczą uwarunkowań i związków przyczynowo-skutkowych, kształtujących strukturę przestrzenną, funkcje oraz oddziaływanie miasta i jego obszaru metropolitalnego w zakresie społecznym, gospodarczym i przyrodniczym. Ten dorobek badawczy jest szczególnie istotny teraz, kiedy Miasto Stołeczne Warszawa przystąpiło do aktualizacji strategii rozwoju – dokumentu stanowiącego drogowskaz dla prowadzonych przez Miasto działań. Zaplanowanie przyszłości tak złożonego organizmu, jakim jest Warszawa, nie jest łatwe i wymaga rzetelnej diagnozy.

Konferencja ta jest kolejnym głosem w dyskusji o Warszawie 2030 roku. Naszym głównym celem jest identyfikacja uwarunkowań, potencjałów i wyzwań rozwojowych Warszawy i jej metropolii w oparciu o badania naukowe. Jednocześnie spotkanie naukowców i praktyków samorządowych umożliwi wymianę wiedzy w zakresie rozpoznania i oceny procesów społecznych, gospodarczych oraz przyrodniczych.

Liczymy, że tego typu spotkania będą kontynuowane w przyszłości i pozwolą na szerszą i możliwie efektywną współpracę środowisk naukowych, eksperckich i samorządowych.

Komitet organizacyjny

Inga Domagała
Miroslaw Grochowski
Paulina Nowicka
Marcin Stępnik
Przemysław Śleszyński
Beata Zielińska
Robert Zydel

I SESJA:

DEMOGRAFICZNE I SPOŁECZNE PODSTAWY ROZWOJU WARSZAWY I METROPOLII WARSZAWSKIEJ

Przemysław Śleszyński
Polska Akademia Nauk
Instytut Geografii i Przestrzennego
Zagospodarowania
ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa
e-mail: psleszyn@twarda.pan.pl

Demograficzno-osadnicze uwarunkowania i prognozy rozwoju aglomeracji warszawskiej

Celem referatu jest przedstawienie aktualnych tendencji w rozwoju demograficznym stolicy i jej strefy podmiejskiej na tle uwarunkowań przestrzennych, w tym związanych z rozwojem niekontrolowanego lub słabo kontrolowanego osadnictwa. Warszawa wraz z otoczeniem jest obszarem o największej bezwzględnej dynamice przeobrażeń tego typu w skali kraju. W referacie przedstawione są m.in. wyniki projektów realizowanych dla Urzędu m.st. Warszawy (w tym szacunki rozwoju demograficznego i problem oszacowania ludności niezarejestrowanej), samorządu województwa (Trendy Rozwojowe Mazowsza) oraz Rządu RP (raporty dotyczące m.in. chłonności demograficznej w dokumentach planistycznych).

Uwarunkowania rozwoju demograficznego tradycyjnie związane są z ruchem naturalnym i migracyjnym. Współcześnie ten pierwszy szczególnie na obszarach wielkomiejskich podlega prawom tzw. drugiego przejścia demograficznego. Po tym względem Warszawa będzie w przyszłości cechować się niskim lub ujemnym saldem urodzeń i zgonów. Z kolei poziom migracji jest warunkowany konkurencyjnością Warszawy na rynku pracy, kosztami życia (w tym najmu lub zakupu mieszkania) oraz zasobów migracyjnych. Stawia się tezę, że w związku z wyczerpywaniem się tych zasobów w tradycyjnych regionach źródłowych (centralna i wschodnia Polska) oraz silną konkurencją rynków zagranicznych, stolicę czeka osłabienie krajowego napływu migracyjnego. Obydwie negatywne przesłanki – po stronie ruchu naturalnego i wędrownego wskazują, że Warszawę w perspektywie kilku najbliższych dekad czeka albo stagnacja demograficzna, albo nawet spadek liczby ludności, przy postępującym postarzeniu struktury wieku. Ponadto wielką niewiadomą w chwili obecnej są kierunki i natężenie potencjalnej imigracji zagranicznej.

Powyższe współczesne i prognozowane uwarunkowania wymagają przeorientowania szeroko rozumianej polityki rozwoju, w tym polityki społecznej, zdrowotnej, edukacyjnej,

przestrzennej itd. tak, aby była ona możliwie racjonalna i efektywna wobec spodziewanych poważnych zmian strukturalno-demograficznych. W tym kontekście szczególnym, wciąż niedocenianym zagrożeniem (także w dokumentach strategicznych) jest rozpraszanie zabudowy w aglomeracji warszawskiej, które przyczynia się wydatnie do zwiększonych kosztów obsługi osadnictwa. Będzie to miało coraz większe znaczenie w sytuacji zwiększania się potrzeb społecznych, związanych ze wzrostem w populacji udziału i liczby osób starszych, wymagających zwiększonej opieki.

Praktyczny wniosek z referatu jest taki, że głównym celem planowania w perspektywie społecznej powinna być optymalizacja, czyli wskazanie najlepszych możliwości racjonalnego, efektywnego gospodarowania przestrzenią z punktu widzenia zaspokajania potrzeb i jakości życia. Nie da się tego osiągnąć bez wiarygodnych podstaw demograficznych oraz oszacowania popytu na różne rodzaje usług.

Bibliografia referatu

- Bijak J., Kicinger A., Kupiszewski M., współpraca Śleszyński P., 2007, *Studium metodologiczne oszacowania rzeczywistej liczby ludności Warszawy*, CEFMR Working Papers, 2, Środkowoeuropejskie Forum Badań Migracyjnych, Warszawa, http://www.cefmr.pan.pl/docs/cefmr_wp_2007-02.pdf.
- Kupiszewski M., Bijak J., 2006, *Ocena prognozy ludności GUS 2003 z perspektywy aglomeracji warszawskiej*, CEFMR Working Papers, 1, Środkowoeuropejskie Forum Badań Migracyjnych, Warszawa, http://www.cefmr.pan.pl/docs/cefmr_wp_2006-01.pdf.
- Potrykowska A., Śleszyński P., 1999, *Migracje wewnętrzne w Warszawie i województwie warszawskim*, Atlas Warszawy, 7, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, <http://www.rcin.org.pl/igipz/dlibra/docmetadata?id=5176>.
- Stępiak M., Deręgowska A., Śleszyński P., 2012, *Atlas. Społeczno-demograficzny rozwój Mazowsza*, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa.
- Śleszyński P., 2004, *Demograficzne przesłanki rozwoju rynku mieszkaniowego w aglomeracji warszawskiej*, Przegląd Geograficzny, 76, 4, s. 493-514, http://rcin.org.pl/igipz/Content/72/Wa51_166_r2004-t76-z4_Przeg-Geogr.pdf.
- Śleszyński P., 2004, *Warunki życia w Warszawie w świetle dostępności przestrzennej mieszkańców do wybranych usług na początku XXI wieku*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Zróżnicowanie przestrzenne warunków życia ludności w mieście (aglomeracji miejskiej)*. XVI Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Łódź, s. 77-86.
- Śleszyński P., 2010, *Aktualne i spodziewane tendencje demograficzne w rozwoju obszaru metropolitalnego Warszawy*, Urząd m.st. Warszawy, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, maszynopis, 92 s.
- Śleszyński P., 2011, *Oszacowanie rzeczywistej liczby ludności gmin województwa mazowieckiego z wykorzystaniem danych ZUS*, Studia Demograficzne, 2(160), s. 35-57, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-70cbb2d0-aa49-4313-b8dd-3c277721e192>.
- Śleszyński P., 2012, *Warszawa i Obszar Metropolitalny Warszawy a rozwój Mazowsza*, Trendy Rozwojowe Mazowsza, 8, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa, http://www.trendyrozwojowemazowsza.pl/sites/default/files/trm_nr8_lekki.pdf.
- Śleszyński P., 2012, *Zmiany demograficzne województwa mazowieckiego w latach 1990-2030 i ich skutki*, Mazowsze. Studia Regionalne, 10, s. 11-32.
- Śleszyński P., 2013, *Migracje na Obszarze Metropolitalnym Warszawy: uwarunkowania i wnioski dla polityki miejskiej i przestrzennej*, Samorząd Terytorialny, 24, 11, s. 45-61.
- Śleszyński P., 2013, *Prawidłowości zróżnicowań przestrzennych emigracji zagranicznej z Polski po 1989 r.*, Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny, 39, 3, s. 37-62, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-cb211691-0fa3-4097-a753-d98b2271c627>.
- Śleszyński P., 2013, *Warszawa jako ośrodek dojazdów pracowniczych*, Studia Regionalne i Lokalne, 1(51), s. 5-25, http://www.studreg.uw.edu.pl/pdf/2013_1_sleszynski.pdf.
- Śleszyński P., 2014, *Przemiany społecznodemograficzne województwa mazowieckiego w latach 1990-2030*, Trendy Rozwojowe Mazowsza, 15, MBPR, Warszawa, http://mbpr.pl/user_uploads/image/PRAWE_MENU/WYDAWNICTWA/trm/www_trm_nr_15.pdf.

- Śleszyński P., Czapiewski K., Komornicki T., Stępnia M., Świątek D., Węclawowicz G., Deręgowska A., Janc K., Jaworska B., Rosik P., Siłka P., Wiśniewski R., 2012, *Społeczno-demograficzne uwarunkowania rozwoju Mazowsza*, Trendy Rozwojowe Mazowsza, 3, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa, http://www.mbpr.pl/user_uploads/image/PRAWE_MENU/WYDAWNICTWA/trm/www_trm_nr_3.pdf.
- Śleszyński P., Stępnia M., Zielińska B., 2014, *Analiza demograficzna i społeczno-zawodowa mieszkańców Warszawy w 2014 roku*, opracowanie wykonane w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN dla Urzędu m.st. Warszawy, Warszawa, maszynopis, 83 s.
- Śleszyński P., współpraca Stępnia M., Szejgiec B., Zielińska B., 2014, *Szacunek rozwoju demograficznego i społeczno-zawodowego Warszawy w latach 2014-2050*, opracowanie wykonane w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN dla Urzędu m.st. Warszawy, Warszawa, maszynopis, 60 s.
- Śleszyński P., 2011, *Rozkład gęstości zaludnienia w polskich miastach*, [w:] S. Kaczmarek (red.), *Miasto. Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Stanisława Liszewskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 65-80.
- Śleszyński P., 2007, *Szacowanie liczby i rozmieszczenia pracujących w Warszawie*, *Przegląd Geograficzny*, 79, 3-4, s. 401-433, http://rcin.org.pl/Content/85/2007-79-3-4_final.pdf.
-

Szymon Marcińczak
Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk Geograficznych
ul. Kopcińskiego 31, 90-131 Łódź
e-mail: szymon.marcinczak@geo.uni.lodz.pl

Podziały społeczne i segregacja: Warszawa na tle innych stolic Europy

Nierówności społeczne i ekonomiczne w Europie, ale także w innych częściach globu, systematycznie rosły od 1970 roku. Proces ten był szczególnie silny w byłych krajach socjalistycznych po 1990 r. Wzrost nierówności społeczno-ekonomicznych pociągnął za sobą pogłębienie się podziałów przestrzennych pomiędzy oboma krańcami hierarchii społecznej. Celem niniejszego wystąpienia jest osadzenie Warszawy w szerszym kontekście podziałów społecznych i segregacji w Europie w XXI wieku. Analizie poddane zostały poziom i wzory przestrzenne segregacji społecznej w Warszawie. Rezultaty porównano z wynikami pochodzącymi z Amsterdamu, Aten, Budapesztu, Londynu, Madrytu, Mediolanu, Oslo, Pragi, Rygi, Sztokholmu, Tallina, Wiednia i Wilna. W 2002 roku Warszawa lokowała się wśród stolic o umiarkowanych podziałach społeczno-przestrzennych. W pierwszej dekadzie XXI wieku wyższe kategorie społeczne jeszcze bardziej odseparowały się od mniej zamożnych mieszkańców. Trend ten cechował wszystkie stolice europejskie. Niestety brak wyników z Narodowego Spisu Powszechnego 2011 uniemożliwił poznanie aktualnego poziomu segregacji społecznej w Warszawie. Jednak lekcje z innych krajów postsocjalistycznych wskazują, że należy spodziewać się wzrostu podziałów społeczno-przestrzennych także i w Warszawie. W byłych krajach socjalistycznych wzrost nierówności społecznych, wywołany upadkiem socjalizmu, zadziałał z opóźnieniem na podziały przestrzenne wewnątrz miast.

Bibliografia referatu

- Marcińczak Sz., Musterd S., Van Ham, M., Tammaru T., 2015, *Inequality and rising levels of socio-economic segregation Lessons from a pan-European comparative study*, [w:] T. Tammaru, Sz. Marcińczak, M. Van Ham, S. Musterd (red.), *Socio-Economic Segregation in European Capital Cities: East Meets West*. Routledge: London, New York, s. 358-382.
- Marcińczak Sz., Tammaru T., Novák J., Gentile M., Kovács Z., Temelová J., Valatka V., Kährik A., Szabó B., 2015, *Patterns of socioeconomic segregation in the capital cities of fast-track reforming post-socialist countries*. *The Annals of the Association of American Geographers*, 105, 1, s. 183-202
- Marcińczak Sz., Gentile M., Stępnia M., 2013, *Paradoxes of (post)socialist segregation: metropolitan sociospatial divisions under socialism and after in Poland*, *Urban Geography*, 34, 3, s. 327-352
- Marcińczak Sz., Musterd S., Stępnia M., *Where the grass is greener: social segregation in three major Polish cities at the beginning of the 21st century*, *European Urban and Regional Studies*, 19, 4, s. 383-403

Sylwia Mańkowska-Dudek
Uniwersytet Warszawski
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
ul. Krakowskie Przedmieście 30,
00-927 Warszawa
e-mail: s.mankowska@uw.edu.pl

Osiedla heterogeniczne społecznie w Warszawie: identyfikacja, percepcja, wartościowanie

Celem badania jest identyfikacja sąsiedztw heterogenicznych społecznie w Warszawie oraz ocena ich funkcjonowania. Ważnym aspektem badania było poszukiwanie związków zachodzących pomiędzy postrzeganym zróżnicowaniem społecznym zamieszkiwanego obszaru a jakością życia mieszkańców. Realizacja celu badań wymagała przeprowadzenia badań sondażowych z mieszkańcami wybranych sąsiedztw w Warszawie. Do badania zakwalifikowano 30 sąsiedztw, różniących się zarówno strukturą społeczno-ekonomiczną jak i typem oraz wiekiem zabudowy. W wybranych sąsiedztwach, losowo dobierani byli respondenci; w efekcie w badaniu wzięło udział 1526 respondentów.

Badanie wykazało, że obszary postrzegane przez mieszkańców jako zróżnicowane społecznie położone są w różnych częściach miasta, jednakże częściej znajdują się one w strefie wewnętrznej miasta. Sąsiedztwa, w których występują budynki wielorodzinne częściej postrzegane są jako obszary heterogeniczne, dotyczy to zwłaszcza sąsiedztw z zabudową blokową. Mieszkańcy sąsiedztw heterogenicznych społecznie lepiej oceniają własne warunki mieszkaniowe oraz ogólną jakość życia - badanie wykazało istotny statystycznie związek pomiędzy postrzeganym zróżnicowaniem społecznym a zadowoleniem z zamieszkiwania w danym sąsiedztwie oraz oceną warunków życia i oceną jakości zamieszkiwania na osiedlu a percepcją stopnia zróżnicowania społecznego. Badanie wykazało związek pomiędzy postrzeganym stopniem zróżnicowania społecznego sąsiedztwa a oceną poszczególnych elementów jakości życia. Zauważono między innymi, że na obszarach uznawanych za heterogeniczne społecznie znacznie lepiej oceniane jest wyposażenie w placówki handlowe i usługowe, dostępność i jakość transportu publicznego, dostępność placówek edukacyjnych, możliwość uprawiania sportu, bezpieczeństwo, możliwość uczestniczenia w działaniach społecznych jak również dostępność miejsc spędzania czasu wolnego dla dorosłych oraz dzieci i młodzieży.

Niniejsze badanie wpisuje się w nurt badań dotyczących zarówno czynników wpływających na funkcjonowanie osiedla heterogenicznego jak i jakości życia mieszkańców osiedli o dużym stopniu zróżnicowania społecznego. Autorzy zajmujący się problematyką zróżnicowania społecznego w miastach wskazują, że różnorodność może mieć stymulujący bądź destymulujący wpływ na funkcjonowanie społeczności. Przeprowadzone badania potwierdziły, że różnorodność społeczna może być źródłem korzyści dla mieszkańców wybranych sąsiedztw w Warszawie (zapobiega wykluczeniu niektórych grup mieszkańców oraz zwiększa swobodę zachowań oraz indywidualność), jak i źródłem konfliktów, zwłaszcza w sąsiedztwach o zróżnicowanej zabudowie (wzrost rywalizacji i agresji między mieszkańcami).

Badanie wykazało jednak istnienie związku statystycznego pomiędzy stopniem postrzeganego zróżnicowania społecznego a występowaniem konfliktów pomiędzy mieszkańcami w badanych sąsiedztwach. Do konfliktów pomiędzy mieszkańcami obszarów silnie zróżnicowanych społecznie dochodzi prawie dwa razy częściej niż na obszarach homogenicznych.

Bibliografia referatu

Dudek-Mańkowska S., 2015, *Postrzeganie zróżnicowania społecznego i jakości życia przez mieszkańców centrum, osiedli blokowych i peryferii – przykład Warszawy*, [w:] Centra i peryferie w okresie transformacji ustrojowej, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 317-328.

Dudek-Mańkowska S., 2014, *Quality of life in Diverse Neighbourhoods: The Case of Warsaw*, [w:] Urban Challenges in a Complex World. Book of Abstracts, Bogucki Wydawnictwo Naukowe Poznań, s. 25-25.

Dudek-Mańkowska S., 2014, *Quality of life in Diverse Neighbourhoods: The Case of Warsaw*, [w:] Cities in a Complex World: Problems, Challenges and Prospects, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 73-82.

Dudek-Mańkowska S., 2012, *Różnorodność społeczna - źródło konfliktów czy czynnik aktywizujący mieszkańców? Wybrane osiedla heterogeniczne i homogeniczne społecznie w Warszawie w oczach mieszkańców*, [w:] Procesy gentryfikacji kontra procesy wykluczenia społecznego w polskich miastach, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 175-185.

Anna Domaradzka

Uniwersytet Warszawski
Instytut Studiów Społecznych
ul. Stawki 5/7, 00-183 Warszawa
email: anna.domaradzka@uw.edu.pl

Ożywianie miasta: geneza i rola ruchów sąsiedzkich w kontekście Warszawy

Z każdym rokiem na mapie Warszawy pojawia się kilka nowych aktywnych wspólnot sąsiedzkich. Tego typu inicjatywy społeczne jeszcze do niedawna uznawano za nietypowe dla stylu życia mieszkańców metropolii, który często opisuje się w kategoriach kryzysu więzi międzyludzkich, objawiającego się brakiem życzliwości w stosunkach sąsiedzkich. Ich istnienie stanowi więc zaprzeczenie stereotypu wyalienowanego mieszkańca wielkiego miasta, a tym samym stawia pytanie o to, co decyduje o możliwości wspólnego działania.

Punktem wyjścia prezentowanych analiz była próba spojrzenia na przestrzeń Warszawy jako na kontekst różnego rodzaju aktywności społecznej i obywatelskiej odbywającej się na poziomie wspólnot sąsiedzkich. Miejsce zamieszkania stanowi przestrzeń, w której mieszkańcy mogą realizować różnego rodzaju potrzeby indywidualne i społeczne, w tym potrzebę tworzenia więzi z innymi ludźmi i wspólnego działania. Jednak w sytuacji zmieniającego się stylu życia, w którym zakorzenienie w jednym miejscu utrudnia charakterystyczna dla obecnych czasów ruchliwość przestrzenna, budowanie trwałych więzi z osobami dzielącymi tę samą przestrzeń jest coraz trudniejsze. Dobre relacje sąsiedzkie stają się rzadkim i cennym zasobem, który jest udziałem nielicznych. Sąsiedztwo, rozumiane jako otoczenie społeczne w miejscu zamieszkania, pozostaje więc ważnym czynnikiem wpływającym na jakość życia jednostek.

Celem referatu będzie uchwycenie czynników sprzyjających budowaniu więzi sąsiedzkich oraz aktywizowaniu się wspólnot mieszkańców Warszawy do działań na rzecz wspólnego dobra. W tym kontekście zaprezentowane zostaną badania jakościowe oraz ilościowe koncentrujące się na zdefiniowaniu czynników decydujących dla powodzenia i trwałości lokalnych inicjatyw w wielkim mieście. Drugim celem będzie odpowiedź na pytanie o konsekwencje aktywności sąsiedzkiej w kontekście budowania sieci społecznych i podnoszenia poziomu życia mieszkańców, a także wpływania na jakość przestrzeni miejskiej.

Bliższe przyjrzenie się sile i jakości więzi między mieszkańcami tego samego obszaru posłużyło stworzeniu opisu warunków zaistnienia sąsiedzkiej współpracy, a co za tym idzie odpowiedzi na pytanie, jakie zmienne mają decydujące znaczenie dla kształtowania się stosunków międzysąsiedzkich i skłonności do współdziałania. Pod uwagę wzięty został szereg korelatów społecznej aktywności mieszkańców miast, a więc przede wszystkim struktura demograficzno-społeczna mieszkańców i stopień jej homogeniczności, długość zamieszkiwania w danym miejscu, obecność lidera obdarzonego charyzmą, czy dotkliwość lokalnych problemów generujących potrzebę zmiany najbliższego otoczenia. Oprócz tego przyjęto, że ważną zmienną wyjaśniającą skłonność do aktywności jest charakter przestrzeni publicznej wynikający zarówno z układu architektoniczno-urbanistycznego, jak i tradycji czy historii związanych z danym miejscem.

Bibliografia referatu

- Borodowicz, D., Domaradzka, A., Sadowy, K., 2015, *Lokalność, przestrzeń publiczna, kapitał społeczny. Cele, osiągnięcia i wyzwania kształtowania przestrzeni publicznej Warszawy w odniesieniu do Społecznej Strategii Warszawy oraz propozycje metodologii monitorowania jej realizacji*. Raport dla Centrum Komunikacji Społecznej M.St. Warszawy.
- Domaradzka, A., 2015, *State of civil society in Poland*, [w:] Ch. Schreier (red.) Mapping Civil Society in the Visegrád Countries'. Berlin: Maecenata Schriften.
- Domaradzka, A., 2015. *Changing the Rules of the Game: Impact of the Urban Movement on the Public Administration Practices*, [w:] M. Freise, F. Paulsen, A. Walter (red.) Civil Society and Innovative Public Administration. Baden-Baden: Nomos Publishers. https://www.academia.edu/8594607/Changing_the_Rules_of_the_Game_Impact_of_the_Urban_Movement_on_the_Public_Administration_Practices
- Domaradzka, A., Matysiak I., 2015, *Pushing for innovation – the role of citizens in local housing and childcare policies in Warsaw*, [w:] M. Freise, F. Paulsen, A. Walter (red.) Civil Society and Innovative Public Administration. Baden-Baden: Nomos Publishers https://www.academia.edu/16598972/Pushing_for_Innovation_the_Role_of_Citizens_in_Local_Housing_and_Childcare_Policies_in_Warsaw
- Domaradzka A., 2010, *Aktywni inaczej? Przyczyny (nie)aktywności społecznej Polaków*, [w:] R. Siemieńska, P. Radkiewicz (red.) Społeczeństwo w czasach zmiany: badania Polskiego Generalnego Sondażu Społecznego 1992-2009, Warszawa: Scholar.
- Domaradzka, A., Sadowy, K., 2015, *Definicja i funkcje centrum lokalnego*, [w:] Centra lokalne. Studium koncepcyjne dotyczące centrów lokalnych w Warszawie, Oddział Warszawski Stowarzyszenia Architektów Polskich. <http://sarp.warszawa.pl/wordpress/wp-content/uploads/2015/11/CENTRA-LOKALNE-OW-SARP-2015-wersja-elektroniczna.pdf>
- Domaradzka, A. Wijkström F., 2014, *New Urban Movement Entrepreneurs Re-Negotiating the Public-Private Borderland: The Case of Polish Urban Politics*. 11th ISTR Conference, Muenster. https://www.academia.edu/8586991/New_Urban_Movement_Entrepreneurs_Re-Negotiating_the_Public_Private_Borderland_The_Case_of_Polish_Urban_Politics
- Siemieńska R., Domaradzka A., Matysiak I., 2014) *Warsaw*, [w:] A. Evers, B. Ewert, T. Brandsen (red.) Social Innovations for social cohesion. Transnational patterns and approaches from 20 European cities, s. 243-261. WILCO ebook <http://www.wilcoproject.eu/book/chapters/warsaw-introduction/>
- Siemieńska, R., Domaradzka A., Matysiak I., 2012. *Measures of social cohesion in Polish cities: Warsaw*, WILCO Publication no. 31: http://wilcoproject.eu/public/assets/img/uploads/WILCO_WP3_Warsaw_31.pdf

Dorota Mantey

Uniwersytet Warszawski
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
ul. Krakowskie Przedmieście 30,
00-927 Warszawa
e-mail: d.mantey@uw.edu.pl

Zagospodarowanie przestrzeni podmiejskiej jako czynnik warunkujący funkcjonowanie aglomeracji warszawskiej: diagnoza i ocena potrzeb mieszkańców

Celem referatu jest zwrócenie uwagi na zależność pomiędzy wadliwym, nieskoordynowanym zagospodarowywaniem przestrzeni podmiejskiej a funkcjonowaniem mieszkańców w obrębie aglomeracji warszawskiej.

Gminy podwarszawskie odnotowują ciągły wzrost liczby ludności. Osiedlają się tu zarówno mieszkańcy stolicy, jak i osoby spoza aglomeracji warszawskiej, które realizują marzenie o własnym domu pod miastem bądź tańszym w porównaniu do oferty stołecznej mieszkaniu. Początkowa fascynacja ciszą, spokojem i bliskością zieleni z czasem ustępuje niezadowoleniu z różnego rodzaju niedogodności funkcjonalnych (korki, zły stan dróg, brak podstawowej infrastruktury – również społecznej, niedorozwój usług, brak miejsc rekreacji). Żywiłowe zagospodarowywanie przestrzeni, zarówno w formie indywidualnych inwestycji, często rozproszonych, jak i osiedli deweloperskich, z pominięciem zasad zrównoważonego rozwoju, a także irracjonalne układy przestrzenne, niedorozwój infrastruktury oraz funkcji pozamieszkaniowych skutkują nieustannym przemieszczaniem się w obrębie aglomeracji, budowaniem relacji międzyludzkich w oderwaniu od zamieszkiwanej przestrzeni oraz osłabieniem kapitału społecznego miejscowości suburbanalnych. Skutki „ułomnej” suburbanizacji obrazuje postawa ludzi młodych, którzy chętnie deklarują chęć przeprowadzenia się w przyszłości do Warszawy, w której funkcjonują na co dzień. Stolica jest dla nich pod każdym względem bardziej atrakcyjna.

Mieszkańcy przedmieść wciąż przedkładają rozbudowę infrastruktury drogowej ponad inicjatywy wzmacniające lokalne przestrzenie publiczne i miejsca spotkań. Chcą, aby ich gminy „sprawnie funkcjonowały”, głównie w sensie komunikacyjnym. Pomimo deklarowanej chęci korzystania z lokalnych przestrzeni integracji, ludzie wciąż preferują przebywanie w stolicy. Jeśli chodzi o podmiejską przestrzeń wspólnie użytkowaną, to istnieją silne oczekiwania, aby można w niej było podejmować przede wszystkim aktywność fizyczną. Inkluzywna przestrzeń sprzyjająca budowaniu lokalnych wspólnot oraz tzw. miejsca trzecie schodzą na drugi plan.

Strefa podmiejska powinna pełnić funkcje rekreacyjne nie tylko dla mieszkańców gmin podmiejskich, ale również dla mieszkańców stolicy. Okazuje się jednak, że spędzanie czasu

wolnego na obrzeżach miasta nie cieszy się zbyt dużą popularnością wśród warszawiaków. W interesie zatem zarówno Warszawy, jak i gmin podwarszawskich leży współpraca przy realizacji obiektów oraz infrastruktury rekreacyjnej o znaczeniu ponadlokalnym.

Z analizy potrzeb mieszkańców odnośnie dalszego rozwoju gmin podwarszawskich wynika, że woleliby oni zachować walory przyrodnicze strefy podmiejskiej, uchronić tereny otwarte przed ich dalszym zabudowywaniem, usprawnić połączenia drogowe ze stolicą oraz rozbudować infrastrukturę spędzania czasu wolnego w okolicy miejsca zamieszkania, przy jednoczesnym braku aprobaty dla masowego napływu turystów jednodniowych. Brakuje spójnej wizji rozwoju całej aglomeracji warszawskiej, a rola gmin podmiejskich w alokacji funkcji pozamieszkaniowych wciąż pozostaje niedookreślona. Świadczą o tym dalekosiężne plany inwestycyjne niektórych gmin, bez stosownych konsultacji zarówno z mieszkańcami, jak i władzami stolicy.

Wyhamowanie tempa zabudowywania gmin podwarszawskich przy jednoczesnej poprawie jakości już zagospodarowanej przestrzeni, z uwzględnieniem pozamieszkaniowych potrzeb, powinny przełożyć się na optymalizację przepływów w obrębie aglomeracji, zaś koordynacja inwestycji ponadlokalnych zacieśnić relacje pomiędzy Warszawą a jej bezpośrednim zapleczem.

Bibliografia referatu

- Kępkowicz A., Mantey D., Lipińska H., Wańkowicz W., 2014, *Club landscape as a manifestation of substitutive public spaces in suburbs*, Architektura Krajobrazu, Landscape Architecture, Zieleń Osiedlowa, The Settling Greenery, 2014, 3, s. 56-71, http://architekturakrajobrazu.up.wroc.pl/images/K%C4%99pkowicz_Mantey_Lipi%C5%84ska_Wa%C5%84kowicz.pdf.
- Lisowski A., Mantey D., Wilk W., 2014, *Lessons from Warsaw. The Lack of Coordinated Planning and Its Impacts on Urban Sprawl*, [w:] K. Stanilov, L. Sýkora (red.), *Confronting Suburbanization: Urban Decentralization in Postsocialist Central and Eastern Europe*, First Edition, John Wiley & Sons, Ltd., s. 225-255.
- Mantey D., 2015, *Zaangażowanie a zaufanie, czyli wybrane aspekty kapitału społecznego na przykładzie podwarszawskiej gminy Podkowa Leśna*, Mazowsze, Studia Regionalne, 16, s. 109-124, http://www.en.mazowszestudiaregionalne.pl/user_uploads/image/PRAWE%20MENU/ARCHIVE%20NUMBERS/16/msr_16_mantey.pdf.
- Mantey D., 2015, *Rozwój przestrzenny gminy Lesznówola*. Opracowanie wykonane dla gminy Lesznówola, maszynopis, 79 s.
- Mantey D., Kępkowicz A., Lesiewicz-Sych A., 2014, *Kształtowanie przestrzeni publicznej suburbiów w kontekście integracji społecznej – wyzwania badawcze*, [w:] K. Kołodziejczyk, D. Chylińska, A. Zaręba (red.), *Krajobraz jako nośnik idei. Ujęcie teoretyczne i humanistyczne*, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Mantey D., 2014, *Opinie mieszkańców Gminy Brwinów nt. warunków życia i jakości usług publicznych*. Opracowanie wykonane dla gminy Brwinów, maszynopis, 95 s., http://www.zielonesasiedztwo.org.pl/media/Raporty2014/raport_Brwin%C3%B3w2014.pdf.
- Mantey D., 2014, *Opinie mieszkańców Miasta i Gminy Podkowa Leśna nt. warunków życia i jakości usług publicznych*. Opracowanie wykonane dla gminy Podkowa Leśna, maszynopis, 92 s., http://www.zielonesasiedztwo.org.pl/media/Raporty2014/Raport_Podkowa2014.pdf.
- Mantey D., 2014, *Przestrzeń publiczna Józefostawia i Julianowa. Kompleksowa diagnoza wraz z propozycjami utworzenia sieci lokalnych przestrzeni publicznych*. Opracowanie wykonane dla gminy Piaseczno, maszynopis, 146 s.
- Mantey D., 2013, *Pułapka suburbanizacji, czyli o planach migracyjnych młodych piaseczan*, Przegląd Geograficzny, 85, 2, s. 271-289, http://rcin.org.pl/Content/31312/WA51_50475_r2013-t85-z2_Przeg-Geogr-Mantey.pdf.
- Mantey D., 2013, *Gmina jako miejsce identyfikacji - raport z badań w podwarszawskiej gminie Piaseczno*, Mazowsze, Studia Regionalne, 13, s. 47-64, http://mazowsze.hist.pl/42/Mazowsze_Studia_

Regionalne/1013/2013/36752/.

Mantey D., 2013, *Potrzeba zintegrowanego zarządzania miastami i obszarami metropolitalnymi*, Samorząd Terytorialny, 6(270), Wolters Kluwer Polska, s. 5-14.

Mantey D., 2013, *Zintegrowane zarządzanie miastami i obszarami metropolitalnymi*, INFOS, 4(141), Biuro Analiz Sejmowych, [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/B5ACA71545DB9238C1257B1800319FFA/\\$file/Infos_141.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/B5ACA71545DB9238C1257B1800319FFA/$file/Infos_141.pdf).

Mantey D., 2012, *Jak cię widzą, tak cię piszą, czyli Piaseczno oczami jego mieszkańców*, Mazowsze, Studia Regionalne, 11, Warszawa, s. 119-132, http://www.mazowszestudiaregionalne.pl/user_uploads/image/PRAWEMENU/NUMERY%20ARCHIWALNE/11/msr_11_mantey.pdf.

Mantey D., 2012, *Podwarszawskie osiedla mieszkaniowe*, Przegląd Urbanistyczny, 4, Towarzystwo Urbanistów Polskich, Oddział we Wrocławiu, s. 22-24.

Mantey D., 2012, *Kierunki rozwoju Miasta i Gminy Piaseczno*, opracowanie wykonane dla gminy Piaseczno, maszynopis, 78 s.

Mantey D., 2012, *Sport, rekreacja i kultura fizyczna w gminie Piaseczno*, opracowanie wykonane dla gminy Piaseczno, maszynopis, 53 s.

Mantey D., 2011, *Żywiłowość lokalizacji osiedli mieszkaniowych na terenach wiejskich obszaru metropolitalnego Warszawy*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.

Mantey D., 2011, *Mit domu pod miastem*, [w:] M. Fuhrmann, A. Richling (red.), *Geograficzne spotkania w drodze. Krok trzeci – Warszawa. Materiały III Ogólnopolskiej Konferencji Geografów-Doktorantów*, WGSR UW, Warszawa, s. 161-174.

Mantey D., 2011, *Peryurbanizacja wokół Warszawy – refleksje z badań nad lokalizacją osiedli domów jednorodzinnych*, [w:] J. Jakóbczyk-Gryszkiewicz (red.), *Regiony miejskie w Polsce. Dwadzieścia lat transformacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

II SESJA:

RACJONALNA GOSPODARKA PRZESTRZENNA I SPRAWNA INFRASTRUKTURA KLUCZEM DO EFEKTYWNEGO ROZWOJU WARSZAWY I METROPOLII WARSZAWSKIEJ

**Piotr Rosik, Tomasz Komornicki,
Sławomir Goliszek**
Polska Akademia Nauk
Instytut Geografii i Przestrzennego
Zagospodarowania
ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa
e-mail: rosik@twarda.pan.pl

Przebudowa Warszawskiego Węzła Drogowego a jego rola w krajowym i regionalnym systemie transportowym - wnioski dla obszaru metropolitalnego

Celem referatu jest przedstawienie roli Warszawskiego Węzła Drogowego w systemie transportowym kraju w kontekście dynamicznie zmieniających się uwarunkowań infrastrukturalnych oraz organizacyjnych, w tym przede wszystkim kształtowania się sieci drogowej, zarówno w obrębie węzła warszawskiego jak i w jego bliższym i dalszym otoczeniu. W referacie przedstawione zostały zrealizowane oraz planowane do realizacji do końca 2023 r. inwestycje drogowe w kontekście zmian dostępności potencjałowej do końca aktualnie rozpoczynającego się okresu programowania. Wskazane zostały główne potrzeby inwestycyjne i wąskie gardła sieci, a także możliwe scenariusze występowania wąskich gardeł w kolejnych latach w wyniku zarówno oddawania kolejnych odcinków sieci jak i zmian organizacyjnych. We wnioskach wskazano na etapowanie i priorytetyzację procesu inwestycyjnego, a także na narzędzia wspomagające proces decyzyjny, w tym model dostępności potencjałowej, jako niezbędne elementy ewaluacji ex ante inwestycji podejmowanych w Warszawskim Węźle Drogowym.

Bibliografia referatu

Komornicki T., Bański J., Śleszyński P., Rosik P., Czapiewski K., Korcelli P., Świątek D., Degórska B., Siłka P., Wiśniewski R., Stępnia M., Mazur M., 2012, *Zagospodarowanie infrastrukturalne i kapitał fizyczny oraz policentryczność*

rozwoju Mazowsza, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Trendy Rozwojowe Mazowsza 4, Warszawa, 56 s. http://www.mbpr.pl/user_uploads/image/PRAWE_MENU/WYDAWNICTWA/trm/www_trm_nr_4.pdf

Komornicki T., Rosik P., 2009, *Natężenie ruchu na odcinku A2 Stryków – Konotopa w latach 2012 i 2020*, Przegląd Komunikacyjny 9,10, s. 44-55. http://przeglad.komunikacyjny.pwr.wroc.pl/2009/09_spis.html

Komornicki T., Rosik P., Śleszyński P., Solon J., Wiśniewski R., Stępnia M., Czapiewski K., Goliszek S., 2013, *Wpływ budowy autostrad i dróg ekspresowych na rozwój społeczno-gospodarczy i terytorialny Polski*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 215 s. https://www.ewaluacja.gov.pl/Wyniki/Documents/Raport_koncowy_z_badania_autostrady_i_drogi_ekspresowe.pdf

Komornicki T., Wiśniewski R., Stępnia M., Siłka P., Rosik P., 2013, *Rynek pracy województwa mazowieckiego - analiza przestrzenna*, Mazowieckie Biuro Rozwoju Regionalnego, Trendy Rozwojowe Mazowsza 12, Warszawa, 121 s. http://mbpr.pl/user_uploads/image/PRAWE_MENU/WYDAWNICTWA/trm/TRM12_internet.pdf

Rosik P., 2009, *Potencjał własny oraz szacowanie parametrów modelu dostępności wewnętrznej na przykładzie Warszawy*, Czasopismo Geograficzne 80, 1/2, s. 78-95.

Rosik P., 2012, *Dostępność lądowa przestrzeni Polski w wymiarze europejskim*, Prace Geograficzne, IGiPZ PAN, Warszawa, 233, 307 s. http://rcin.org.pl/Content/17917/WA51_35679_r2012-nr233_Prace-Geogr.pdf

Rosik P., Stępnia M., Wiśniewski R., 2010, *Dojazdy do pracy do Warszawy i Białegostoku – alternatywne podejścia metodologiczne*, Studia Regionalne i Lokalne 2, s. 77-98. http://www.studreg.uw.edu.pl/pdf/2010_2_rosik_stepniak.pdf

Śleszyński P., Rosik P., 2013, *Struktura drogowego ruchu dojazdowego do Warszawy w świetle badań kordonowych*, Transport Miejski i Regionalny 7, s. 34-41. http://www.tmir.sitkrp.org.pl/tmir/images/pdf/2013/gazeta_07_2013_druk.pdf

---

Andrzej Brzeziński
Politechnika Warszawska
Wydział Inżynierii Lądowej
Al. Armii Ludowej 16, 00-660 Warszawa
e-mail: a.brzezinski@il.pw.edu.pl

Wyzwania w zarządzaniu mobilnością w aglomeracji warszawskiej

We współczesnym społeczeństwie coraz powszechniejszym oczekiwaniem jest aby rozwój terenów zurbanizowanych następował w sposób uniwersalny, przyjazny dla wszystkich grup obywateli. Wśród ważnych funkcji miast wymienia się takie jak: kreowanie aktywności obywatelskiej, rozwój kultury, przeciwdziałanie wykluczeniu czy też stwarzanie szans samorealizacji i partycypacji społecznej. Buduje to integrację tożsamość społeczeństwa. Widoczne jest zainteresowanie równoważnością celów rozwojowych, nie tylko transportowych, ale także gospodarczych, społecznych, kulturowych i środowiskowych. Wymaga to jakościowej zmiany dotychczasowego podejścia jeśli chodzi o organizację i zarządzanie systemami transportowymi, z naciskiem na kontrolowanie popytu na transport i sposób jego zaspokajania. Sprawność funkcjonowania transportu nie musi bowiem oznaczać wyłącznie lub przede wszystkim rozwoju infrastrukturalnego, wymagającego dużych nakładów finansowych na etapie realizacji i eksploatacji. Znaczna część problemów może być rozwiązywana także dzięki zmianom organizacji systemu transportowego i przyzwyczajeni jego użytkowników.

Wyzwaniem jest natomiast konsekwentna realizacja tak postawionych celów, utrzymanie wyznaczonych priorytetów oraz umiejętne ograniczanie dotychczasowych przywilejów (np. ograniczanie motoryzacji, limitowanie parkowania, zwięzanie jezdni). Zachodzą pozytywne zmiany w systemach transportowych miast i aglomeracji w Polsce. Nastąpiła wyraźna poprawa jakości transportu zbiorowego (gęstość sieci, dostępność przystanków, sprawność transportu szynowego, niezawodność, punktualność, jakość taboru i dostosowanie do potrzeb osób o ograniczonej mobilności), także jeśli chodzi o uprzywilejowanie w ruchu. Realizowane są programy modernizacyjne i inwestycyjne dotyczące infrastruktury. Poprawia się oferta kierowana do ruchu rowerowego. Szeregu problemów jednak nie rozwiązano. Poprawa jakości transportu zbiorowego nie przekłada się wprost na zwiększenie jego roli w przewozach. Odczuwalne są słabości jeśli chodzi o warunki stworzone dla ruchu pieszego, bezpieczeństwo ruchu, porządkowanie przestrzeni publicznych i ograniczanie obecności samochodów, zwłaszcza w śródmiejskiej części miast.

Doświadczenia wielu lat wskazują, że rozwój infrastruktury (drogowej i transportu zbiorowego), nawet przy dostępie do środków Unii Europejskiej, nie jest w stanie nadążyć za potrzebami użytkowników systemu transportowego. Wyraźnie widać, że działania skupiające się na rozwoju poszczególnych podsystemów i na przedsięwzięciach modernizacyjno-inwestycyjnych, niewątpliwie ważne z punktu widzenia celów długofalowych, nie przynoszą oczekiwanych korzyści w krótszym czasie. Z kolei błędem

byłoby oczekiwanie na rozwiązanie problemów komunikacyjnych do czasu zakończenia programów inwestycyjnych, zwłaszcza przy braku pewności, czy realizowane inwestycje (np. budowa tras obwodowych) przyniosą oczekiwane rezultaty i ograniczą presję zmotoryzowanych. W zbyt małym stopniu i nie dość konsekwentnie wykorzystywane są rozwiązania z dziedziny zarządzania popytem na transport. Tym bardziej że ich stosowanie jest tańsze, skuteczniejsze i zwykle zapewnia efekty w krótszym czasie.

Celem referatu jest podkreślenie konieczności zwiększenia skuteczności działań dot. zarządzania mobilnością, przełamania obserwowanych niekorzystnych tendencji rozwojowych oraz bardziej efektywne wykorzystywanie środków publicznych. Rekomendacje dot. uzupełnienia i rozwinięcia dotychczasowych strategii transportowych zwłaszcza w części dotyczącej zarządzania popytem na transport i mocniejszego związania planowania transportu z polityką społeczną, przestrzenną i gospodarczą. W referacie poruszone zostaną zagadnienia związane z wpływaniem na popyt (kontrolowaniem popytu) i na sposób jego zaspokajania (ograniczanie motoryzacji, transportochłonności) elastycznością wykorzystywania systemu transportowego oraz ograniczaniem kosztów funkcjonowania systemu transportowego.

Bibliografia referatu

- Program operacyjny – Warszawska polityka mobilności. Ku przyjaznemu miastu (projekt). Urząd m.st. Warszawa wrzesień 2015 r.
- Badanie ruchu i przewozów w transporcie zbiorowym i indywidualnym w województwie mazowieckim w ramach projektu „Trendy Rozwojowe Mazowsza”. Mazowieckie Biuro Planowania Strategicznego, Warszawa 2014.
- Barometr Warszawski, raporty z lat 2008-2015.
- Ocena realizacji Strategii Transportowej m.st. Warszawy. TransEko sp.j., Warszawa luty 2013 r.
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Systemu Transportowego Warszawy do 2015 roku i na lata kolejne, załącznik nr 1 do uchwały nr LVIII/1749/2009 Rady Miasta st. Warszawy.
- Brzeziński A., *W kierunku zrównoważonej mobilności Warszawy*, Seminarium pt. „Jakość powietrza a ochrona klimatu – synergia działań” Ministerstwo Środowiska, czerwiec 2015 r.
- Brzeziński A., *Przegląd instrumentów mogących służyć wdrażaniu niskoemisyjnej strategii dla Polski w obszarze transport –miasta*, Seminarium „Środy z Büllem” Przedstawicielstwo Fundacji im. Heinricha Bölla w Warszawie, maj 2015 r.
- Brzeziński A., Ciołkosz-Styk A., Gruział M., Kwiatkowski P., 2014, *Inteligentne systemy transportowe szansą zrównoważonego rozwoju miast*, Tytuł monografii: Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 587-599.
- Brzeziński A., Jesionkiewicz-Niedzińska K., 2014, Łańcuchy podróży pasażerskich. *Logistyka* 6, 2014, s. 3374-3383.
- Brzeziński A., Jesionkiewicz-Niedzińska K., 2014, *Podróże łączone w oparciu o transport kolejowy*, *Logistyka* 6, 2014, s. 2316-2325.
- Brzeziński A., Jesionkiewicz-Niedzińska K., 2014, *Rower jako alternatywa dla samochodu w podróżach łączonych na przykładzie aglomeracji warszawskiej*, *Transport Miejski i Regionalny* 9, s. 4-9.
- Brzeziński A., Bartosiński T., 2014, *Krajowa Polityka Miejska – szanse i zagrożenia*, *Technika Transportu Szynowego* 11-12, s. 18-22.
- Brzeziński A., Dybicz T., Jesionkiewicz-Niedzińska K., *Znaczenie systemu P+R na liniach kolejowych w aglomeracji warszawskiej*, Zeszyty Naukowo-Techniczne SITK w Krakowie. Seria Materiały konferencyjne, 1 (100/2013).
- Brzeziński A., Jesionkiewicz-Niedzińska K., Rogala A., *Wady i zalety systemu Parkuj i jedź na przykładzie aglomeracji warszawskiej*, *Transport Miejski i Regionalny*.
- Brzeziński A., Benedykciński G., *Kongres Transportu Publicznego 2012, Problemy transportu publicznego w Paśmie Zachodnim aglomeracji warszawskiej*.
- Brzeziński A., Włodarek P., *Problem stosowania uogólnionego modelu ruchu w procesie planowania i projektowania regionalnej i lokalnej sieci drogowej*, Seminarium GDDKiA: Analiza i modelowanie ruchu na sieci drogowej, Politechnika Warszawska, czerwiec 2010 r.
- Brzeziński A., *Znaczenie modelowania ruchu w analizach sieci drogowej*, Seminarium GDDKiA: Analiza i modelowanie ruchu na sieci drogowej, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad, lipiec 2010 r.

Marcin Stępnia

Polska Akademia Nauk

Instytut Geografii i Przestrzennego

Zagospodarowania

ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa

e-mail: stepniak@twarda.pan.pl

Ocena zróżnicowania poziomu dostępności przestrzennej usług edukacji w Warszawie

Zapewnienie odpowiedniej dostępności usług użyteczności publicznej (SGI) stanowi istotne zobowiązanie władz publicznych warunkując jakość życia mieszkańców. Ograniczona dostępność jest jednym z kluczowych czynników prowadzących do wykluczenia społecznego. Preston i Rajé (2007) re-interpretując prace Amartya Sen'a, laureta Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii (1998) podkreślają, że w współczesnym świecie istotnym problemem społecznym jest nie tyle brak zasobów, co raczej brak dostępu do tych zasobów. Usługi publiczne, a w szczególności edukacja są przykładem rodzajów zasobów społecznych. Dostępność usług publicznych należy zatem traktować jako kluczowe zagadnienie, warunkujące jakość życia i poziom partycypacji społecznej, stanowiące istotny czynnik determinujący nierówności społeczno-przestrzenne. Badania przestrzennego wymiaru dostępności usług publicznych odnoszą się do analizy skali podaży oraz rozmieszczenia placówek świadczących usługi publiczne, w odniesieniu do liczby i rozmieszczenia potencjalnych usługobiorców.

Rzeczywiste metody analiz przestrzennych z wykorzystaniem specjalistycznego oprogramowania opartego o Geograficzne Systemy Informacji (GIS), a także poprawa jakości, szczegółowości i dostępności danych przestrzennych umożliwiły zwiększenie dokładności i efektywności analiz dostępności przestrzennej. Analizy dostępności oparte o modele prędkości ruchu pozwalają na określenie czasu przejazdu samochodem osobowym. Przestrzenne bazy danych oparte o otwartą licencję (np. OpenStreetMap) są coraz powszechniej wykorzystywane do miejskich badań dostępności pieszej. Powstanie standardowego, zunifikowanego formatu zapisu danych o rozkładach jazdy (GTFS) umożliwiło z kolei analizy dostępności przestrzennej transportem publicznym. W efekcie możliwe są wielowymiarowe, multimodalne analizy dostępności przestrzennej, których wyniki stanowią istotne przesłanki do prowadzenia efektywnej polityki miejskiej, umożliwiając planowanie i ewaluację realizacji celów strategicznych rozwoju miasta.

W referacie zostaną przedstawione różne metody pomiaru dostępności przestrzennej miejsc edukacji wykorzystujące narzędzia GIS, m.in.: odległość do najbliższej placówki, dostępność topologiczna, dostępność kumulatywna, dostępność potencjałowa, czy dwuetapowa metoda analizy obszarów rynkowych (2SFCA). Pokazane zostaną zalety i ograniczenia poszczególnych metod. Punktem wyjścia jest założenie, że ewaluacja różnych celów polityki społecznej miasta wymaga wykorzystania odpowiednio dopasowanych metod pomiaru poziomu dostępności przestrzennej. Pokazane zostaną także zróżnicowane możliwości interpretacji wyników analizy na gruncie różnych teorii sprawiedliwości społecznej. Przeprowadzone analizy zilustrują poziom zróżnicowań przestrzennych dostępności przestrzennej edukacji w Warszawie.

Bibliografia referatu

- Martens K., Golub A., 2012, *A Justice-theoretic Exploration of Accessibility Measures*, [w:] K.T. Geurs, K.J. Krizek, A. Reggiani (red.), *Accessibility Analysis And Transport Planning Challenges for Europe and North America*, Edward Elgar, Cheltenham, Northampton, s. 195–210.
- Preston J., Rajé F., 2007, *Accessibility, mobility and transport-related social exclusion*, *Journal of Transport Geography* 15,3, s. 151–160.
- Stepniak M., Rosik P., 2013, *Accessibility improvement, territorial cohesion and spillovers: a multidimensional evaluation of two motorway sections in Poland*, *Journal of Transport Geography* 31, s. 154–163.
- Stępnik M., 2013, *Wykorzystanie metody 2SFCA w badaniach dostępności przestrzennej usług medycznych*, *Przegląd Geograficzny* 85,2, s.199–218.
- Śleszyński P., 2014, *Expected traffic speed in Poland using Corine land cover, SRTM-3 and detailed population places data*, *Journal of Maps* 11,2, s. 245–254.
- Wieckowski M., Michniak D., Bednarek-Szczepańska M., Chrenka B., Ira V., Komornicki T., Rosik P., Stepniak M., Székely V., Śleszyński P., Świątek D., Wiśniewski R., 2014, *Road accessibility to tourist destinations of the Polish-Slovak borderland: 2010-2030 prediction and planning*, *Geographia Polonica* 87,1, s. 5–26.
-

Krystyna Solarek
Politechnika Warszawska
Wydział Architektury
ul. Koszykowa 55, 00-659 Warszawa
e-mail: ks@sol-ar.pl

Model przestrzenny aglomeracji Warszawy i struktura jej przestrzeni: determinanty przekształceń

Celem referatu jest zwrócenie uwagi na dwoistość problematyki kształtowania struktury przestrzennej aglomeracji Warszawy i wynikającą stąd konieczność różnicowania narzędzi prawnych, w tym planistycznych, dla ich rozwiązywania. W referacie przedstawione są m.in. wyniki badań, prowadzonych w latach 2005-2013 nad determinantami przekształceń strefy podmiejskiej Warszawy oraz wnioski z prowadzonych prac planistycznych dla m.st. Warszawy i gmin podwarszawskich.

Podkreślenia wymaga konieczność zwrócenia uwagi na dwoistość problematyki kształtowania aglomeracji miejskich w zakresie interesującym urbanistę. Pierwsza dotyczy zjawiska niekontrolowanego i nadmiernego przyrostu powierzchni przeznaczanej pod zabudowę wokół miast i przypadkową często lokalizację zabudowy, co w sumie ma wpływ na kształtowanie się określonego modelu przestrzennego aglomeracji. Druga grupa problemów wiąże się z nieprawidłową strukturą funkcjonalno-przestrzenną powstających zespołów zabudowy. W tym kontekście omówione zostaną ważniejsze determinanty przekształceń modelu przestrzennego aglomeracji Warszawy i struktury jej przestrzeni. Każda z wymienionych dwóch grup zagadnień potrzebuje innych narzędzi dla naprawy niekorzystnych zjawisk w przestrzeni.

W skali regionalnej możliwości planowego kształtowania aglomeracji są niewielkie. Konieczne jest przyjęcie do wiadomości, że dwudziestowieczne wizje urbanistyczne nie mogą się ziścić, pozostając raczej świadectwem życzeń, marzeń i twórczej pasji autorów. Nie znaczy to, że konstruowanie modeli rozwojowych aglomeracji polegać będzie teraz tylko na odnotowywaniu zaistniałych zmian. Planowanie regionalne musi jednak uwzględniać realne możliwości wdrażania proponowanych wizji. Wydaje się, że współcześnie sterowanie rozwojem przestrzennym aglomeracji poprzez narzędzia planistyczne możliwe jest wyłącznie w dwóch zakresach. Pierwszy, to planowanie oraz realizowanie ponadlokalnych elementów infrastruktury technicznej i transportu. Drugi wiąże się z decydowaniem o układzie i zasadach zagospodarowania terenów otwartych - poprzez objęcie ich ochroną prawną, bądź wskazanie w obligatoryjnych dokumentach planistycznych. Tylko to, w połączeniu ze sprawnym zarządzaniem i koordynacją działań, pozwolić może na kreowanie rozwoju policentrycznego zwartych zespołów osadniczych miast i stref podmiejskich.

W skali lokalnej możliwość kształtowania struktury przestrzeni jest ograniczona -

przynajmniej w aglomeracji Warszawy, gdzie presja urbanizacyjna ze strony właścicieli, inwestorów i lokalnych samorządów jest największa. System planistyczny jest niesprawny, dostępne narzędzia dla prawidłowego kształtowania struktur przestrzennych nie są stosowane, brakuje mechanizmów, pozwalających na wdrażanie planów miejscowych. Z przeprowadzonych badań wyłaniają się jednak dość klarownie najważniejsze kwestie, których rozwiązanie może pozwolić w przyszłości na naprawę struktury przestrzennej aglomeracji Warszawy. A są one związane z dwoma grupami czynników – ludzkim i prawnym. Ważniejsze z nich zostaną omówione.

Bibliografia referatu

- Solarek K., 2005, *Dezurbanizacja południowej strefy podmiejskiej Warszawy. Charakterystyka procesu, główne zagrożenia*, [w:] P. Lorens (red.), *Problem suburbanizacji*, Seria Biblioteka Urbanisty, 7, Warszawa.
- Solarek K., 2011, *Współczesne koncepcje struktury miasta*, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, 4, <http://www.kaiu.pan.pl/images/stories/4.2011pdf/K.Solarek.pdf>
- Solarek K., 2013, *Struktura przestrzenna strefy podmiejskiej Warszawy. Determinanty przekształceń*, Wydawnictwo Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- Solarek K. i in., 2013, *Prognoza oddziaływania na środowisko do Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, Jabłonna*, http://www.jablonna.pl/gmina/pliki/plany_zagospodarowania/kierunki/prognoza_oddziaływania_srodowisko.pdf
- Solarek K., 2014, *Ocena możliwości strukturalizacji stref podmiejskich*, [w:] A. Dziewulska, J.T. Królikowski, A. Starzyk (red.), *Rewitalizacja a kultura przestrzeni. Sytuacje i wzorce*, Wyd. Warszawa, http://www.forumrewitalizacji.pl/uploads/file/informacje_ogloszenia/Monografia-Rewitalizacja1.pdf
- Solarek K., 2015, *Kształtowanie struktury przyrodniczej na tle koncepcji rozwoju i przekształceń współczesnego miasta*, [w:] B. Szulczewska (red.), *Osiedle mieszkaniowe w strukturze przyrodniczej miasta*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.

Bożena Degórska
Polska Akademia Nauk
Instytut Geografii i Przestrzennego
Zagospodarowania
ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa
e-mail: bodego@twarda.pan.pl

Ekologiczno-urbanistyczne problemy suburbanizacji przestrzeni wokół Warszawy

Intensyfikacja rozwoju procesów urbanizacji w Polsce stanowi jedno z następstw okresu transformacji społeczno-gospodarczej, którego ożywienie nastąpiło w drugiej połowie lat 90. W Polsce na obszarach otaczających duże miasta nie powstają jednak typowe suburbia, a rozproszone w przestrzeni, zazwyczaj małe osiedla, grupy kilku domów lub pojedyncze budynki mieszkalne, będące efektem niedostatecznie kontrolowanego i żywiołowego rozwoju zabudowy. Powstaje przestrzeń, w której mieszkańcy w poszukiwaniu lepszej jakości życia, uzależniają się od samochodu. W literaturze proces ten określa się najczęściej jako *urban sprawl*, a niekiedy jako *suburban sprawl*.

Proces rozpraszania nowej zabudowy A. Lisowski określa terminem suburbanizacji rozproszonej. Najostrzej zaznacza się na terenach otaczających rdzenie istniejących i kształtujących się obszarów metropolitalnych. Charakterystyczną cechą *urban sprawl* w polskich warunkach jest bardzo duże rozproszenie nowej zabudowy, która powstaje na terenach niewyposażonych w odpowiednią infrastrukturę komunalną, a głównie wodno-kanalizacyjną, drogową i transport publiczny, ale równie ważny aspekt ekologiczno-urbanistyczny wiąże się z wkraczaniem zabudowy na tereny przyrodnicze pełniące ważne funkcje ekologiczne. Żywiołowy proces suburbanizacji przestrzeni stanowi zatem zagrożenie dla ładu przestrzennego, jakości życia i funkcjonowania środowiska. Brak ładu przestrzennego w aspekcie ekologiczno-urbanistycznym generować będzie coraz większe koszty społeczne, również wynikające z utraty możliwości świadczenia usług przez liczne ekosystemy, w tym złożone systemy ekologiczne.

Rozpatrywanie problemu suburbanizacji przestrzennej w wymiarze ekologicznym oprócz znaczenia poznawczego i wyjaśniającego ma na celu wniesienie nowych wartości, a głównie zweryfikowania podejścia do procesu planowania przestrzennego oraz gospodarki przestrzennej. Proponowane podejście odbiega od powszechnie stosowanych prostych relacji przyczynowo-skutkowych o charakterze liniowym. W warunkach polskich innowacyjność ta polega na rozpatrywaniu procesów w kategoriach systemu, tj. powiązanych i wzajemnie oddziałujących na siebie czynników i zjawisk.

Głównym celem prowadzonych badań było określenie skali, dynamiki i przestrzennych prawidłowości urbanizacji gmin wiejskich położonych na obszarze metropolitalnym Warszawy w latach 2000-2010, ze szczególnym uwzględnieniem procesów po 2004 r., tj. roku przystąpienia Polski do struktur UE, jako istotnej cezury czasowej w rozwoju kraju.

Do ważnych celów należały także:

- określenie wpływu odległości od centrum Warszawy na procesy urbanizacji przestrzeni,
- wyróżnienie typów gmin z uwagi na stan i tempo zmian komponentów krajobrazu, ze szczególnym uwzględnieniem terenów zurbanizowanych, a także typów gmin z uwagi na podobieństwo struktury krajobrazu oraz z uwagi na jej zmiany,
- wypracowanie syntetycznych ekologiczno-krajobrazowych wskaźników umożliwiających monitorowanie urbanizacji przestrzeni, a zarazem wiążących stan urbanizacji przestrzeni z cechami struktury krajobrazu przyrodniczego,
- opracowanie predykcyjnego modelu przestrzennego ukazującego kierunki urbanizacji przestrzeni w warunkach dalszej żywiłowej suburbanizacji.

Celem niniejszych badań było także określenie zagrożeń wskazań odnośnie funkcjonowania i stabilności układów ekologicznych, a głównie korytarzy ekologicznych i zielonego pierścienia wokół zurbanizowanego rdzenia OMW oraz określenie wskazań do planowania przestrzennego. Ponadto, badania miały na celu wskazanie obszarów problemowych z uwagi na procesy przestrzenne degradujące wartość środowiska, krajobrazu i ład przestrzenny.

Bibliografia referatu

Chmielewski J. M., Węclawowicz G., Degórska B., Bartoszczuk W., Brzosko-Sermak A., 2013, *Kraków. Wyzwania rozwojowe polityki przestrzennej*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.

Komornicki T., Bański J., Śleszyński P., Rosik P., Czapiewski K., Korcelli P., Świątek D., Degórska B., Siłka P., Wiśniewski R., Stępnik M., Mazur M., 2012, *Zagospodarowanie infrastrukturalne i kapitał fizyczny oraz policentryczność rozwoju Mazowsza*, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Trendy Rozwojowe Mazowsza 4, Warszawa, 56 s. http://www.mbpr.pl/user_uploads/image/PRAWE_MENU/WYDAWNICTWA/trm/www_trm_nr_4.pdf.

Degórska B., 2012, *Spatial growth of urbanised land within the Warsaw Metropolitan Area in the first decade of the 21st century*, *Geographia Polonica*, 85, 3, s. 77-96, http://rcin.org.pl/igipz/Content/29183/WA51_49374_r2012-t85-no3_G-Polonica-Degorska.pdf

Degórska B., 2012, *Problemy planowania struktur przyrodniczych Obszaru Metropolitalnego Warszawy związane z żywiłową urbanizacją przestrzeni*, *Mazowsze, Studia Regionalne*, 10, s. 89-106.

Degórska B., Deręgowska A., 2008, *Zmiany krajobrazu obszaru metropolitalnego Warszawy na przełomie XX i XXI wieku*, *Atlas Warszawy*, 10, , Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, <http://rcin.org.pl/igipz/dlibra/docmetadata?id=5179&from=publication>.

Magdalena Kuchcik, Krzysztof Błażejczyk, Paweł Milewski, Jakub Szmyd
Polska Akademia Nauk
Instytut Geografii i Przestrzennego
Zagospodarowania
ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa
e-mail: mkuchcik@twarda.pan.pl

Urbanistyczne uwarunkowania miejskiej wyspy ciepła w Warszawie i jej wpływ na jakość życia mieszkańców

Celem referatu jest przedstawienie problemu miejskiej wyspy ciepła w mieście, czyli zjawiska polegającego na znacznym podwyższeniu temperatury w mieście w stosunku do otaczających je terenów peryferyjnych. Powstanie miejskiej wyspy ciepła jest wynikiem m.in.: zmniejszonego albedo różnorodnych sztucznych powierzchni w mieście; samej geometrii miasta, prowadzącej do zwiększonego pochłaniania promieniowania słonecznego i silnego nagrzewania się podłoża; małego udziału naturalnych powierzchni roślinnych; aktywności człowieka (systemy grzewcze, przemysł, ruch samochodowy). Wymienione czynniki i procesy powodują, że w obrębie miasta gromadzą się w ciągu dnia znaczne ilości ciepła, które w godzinach nocnych są stopniowo uwalniane do atmosfery, powodując, że wychładza się ona wolniej niż tereny otaczające.

Podstawą badania miejskiej wyspy ciepła w Warszawie jest sieć pomiarów termiczno-wilgotnościowych w aglomeracji warszawskiej złożona z 28 rejestratorów (18 w mieście oraz 10 na przedmieściach). Dane te są uzupełniane pomiarami z 8 stacji innych operatorów.

Miejską wyspę ciepła obserwuje się przede wszystkim w godzinach wieczornych, nocnych i porannych, gdy temperatura w mieście jest często o kilka stopni Celsjusza wyższa niż poza miastem. W ciągu dnia miejska wyspa ciepła z reguły zanika, zaś dobrze usłonecznione obszary wokół miasta stają się cieplejsze niż jego ocienione wnętrze.

W drugiej połowie XX wieku (1971-1990) średnia roczna temperatura powietrza na stacji Warszawa – Okęcie wynosiła ok. 8°C, a w centrum miasta była o ok. 1,0°C wyższa niż na peryferiach. Na początku XXI wieku średnia roczna temperatura powietrza na Okęciu wyniosła 8,9°C, zaś w intensywnie zabudowanym centrum Warszawy aż 10,9°C. Warszawska miejska wyspa ciepła jest najbardziej intensywna jesienią (średnia różnica temperatury powietrza między centrum a peryferiami > 2,5°C), natomiast najmniej – zimą (< 1,5°C). Średnia w roku intensywność miejskiej wyspy ciepła w centrum miasta osiąga ok. 2,0°C. Maksymalne jej natężenie w latach 2011 i 2012 wyniosło 9,9°C (12 maja 2011 r.). Miejska wyspa ciepła jest zjawiskiem jednoznacznie negatywnym latem, zwłaszcza w kontekście wpływu na warunki odczuwane przez człowieka. Zimą zaś można rozpatrywać je jako zjawisko pozytywne z punktu widzenia gospodarki.

Intensywność i zasięg miejskiej wyspy ciepła zależy od przestrzennego rozmieszczenia różnych form zagospodarowania terenu. Dlatego też, do oceny zjawiska miejskiej wyspy ciepła w nadchodzących latach przeanalizowano strategiczne dokumenty planów rozwojowych Warszawy i wykonano mapy rozmieszczenia form zagospodarowania terenu, które mają największy wpływ na powstanie, intensywność i zasięg przestrzenny miejskiej wyspy ciepła. Następnie opracowano mapy rozkładu różnych kategorii miejskiej wyspy ciepła przy obecnym i planowanym zagospodarowaniu terenu. Zostaną one przedstawione w referacie.

Bibliografia referatu

- Błażejczyk K., 1996, *Topoklimat Warszawy*, [w:] W. Stola, J. Grzeszczak (red.), *Przemiany struktury przestrzennej obszarów wiejskich w strefach podmiejskich Polski i Rumunii*, Conference Papers, 25, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 13–25. <http://rcin.org.pl/igipz/dlibra/docmetadata?id=33381&from=publication>
- Błażejczyk K., 2002, *Znaczenie czynników cyrkulacyjnych i lokalnych w kształtowaniu klimatu i bioklimatu aglomeracji warszawskiej*, Dokumentacja Geograficzna, 26, IGiPZ PAN, Warszawa. <http://rcin.org.pl/igipz/dlibra/publication/191>
- Błażejczyk K., Bąkowska M., Więclaw M., 2006, *Urban heat island in large and small cities*, [w:] 6th International Conference on Urban Climate, 12–16 June 2006, Goteborg, Sweden, Preprints, s. 794–797. http://urban-climate.com/wp3/wp-content/uploads/2011/04/ICUC6_Preprints.pdf
- Błażejczyk K., Kuchcik M., Błażejczyk A., Milewski P., Szmyd J., 2014, *Assessment of urban thermal stress by UTCI – experimental and modelling studies: an example from Poland*, DIE ERDE, 145, 1–2, s. 16–33. <http://www.die-erde.org/index.php/die-erde/article/view/98>
- Błażejczyk K., Kuchcik M., Milewski P., Błażejczyk A., Szmyd J., 2014, *Wyspy ciepła w Warszawie – przyczyny, zasięg i możliwości ograniczenia*, Przegląd Urbanistyczny, 8, s. 21–25 <http://www.przegladurbanistyczny.pl/#!tomy/cwmo>
- Błażejczyk K., Kuchcik M., Milewski P., Dudek W., Kręcisz B., Błażejczyk A., Szmyd J., Degórska B., Pałczyński C., 2014, *Miejska wyspa ciepła w Warszawie – uwarunkowania klimatyczne i urbanistyczne*, Wydawnictwo Sedno, IGiPZ PAN, Warszawa. <http://rcin.org.pl/igipz/dlibra/docmetadata?id=56055&from=publication>
- Kuchcik M., 2001, *Wpływ warunków arosanitarnych i biometeorologicznych na zgony mieszkańców Warszawy*, Prace i Studia Geograficzne, 28, s. 233–243. <http://docplayer.pl/4721853-Prace-i-studia-geograficzne.html>
- Kuchcik M., 2003, *Warunki topoklimatyczne w różnych dzielnicach Warszawy*, [w:] K. Błażejczyk, B. Krawczyk, M. Kuchcik (red.), *Postępy w badaniach klimatycznych i bioklimatycznych*, Prace Geograficzne, 188, IGiPZ PAN, s. 179–190. <http://rcin.org.pl/igipz/dlibra/publication/224>
- Kuchcik M., 2015, *Klimat osiedli mieszkaniowych i możliwości jego kształtowania*, [w:] B. Szulczewska (red.), *Osiedla mieszkaniowe w strukturze przyrodniczej miasta*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 64–79.
- Kuchcik M., Baranowski J., Adamczyk A.B., Błażejczyk K., 2008, *The network of microclimatic measures in Warsaw agglomeration*, [w:] K. Kłysik, J. Wibig, K. Fortuniak (red.), *Klimat i bioklimat miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 123–128. http://nargeo.geo.uni.lodz.pl/~meteo/stronki/stronki_klimatbio/monograph.pdf
- Szulczewska B., Giedych R., Borowski J., Kuchcik M., Sikorski P., Mazurkiewicz A., Stańczyk T., 2014, *How much green is needed for a vital neighbourhood? In search for empirical evidence*, Land Use Policy, 38, s. 330–345. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264837713002263>

III SESJA:

EFEKTYWNA I INNOWACYJNA GOSPODARKA A KONKURENCYJNOŚĆ WARSZAWY I JEJ METROPOLII

Jerzy Cieślik, Mariusz Łopaciński
Akademia Leona Koźmińskiego
Katedra Przedsiębiorczości
ul. Jagiellońska 57/59, 03-301 Warszawa
e-mail: mlopacinski@kozminski.edu.pl

Internacjonalizacja warszawskich przedsiębiorstw

W referacie prezentujemy wyniki badań nad umiędzynarodowieniem sektora przedsiębiorstw miasta stołecznego Warszawy zrealizowanych w 2014 r. w Centrum Przedsiębiorczości Akademii Leona Koźmińskiego w ramach Projektu Stołeczne Forum Przedsiębiorczości (SFoP). Na podstawie danych Centrum Analitycznego Administracji Celnej (CAAC) i WUS szacuje się, że w 5-letnim okresie 2008 - 2012, ok. 25 tys. warszawskich podmiotów gospodarczych miało przynajmniej raz styczność z eksportem bądź importem towarów czy usług. Jeśli chodzi o eksporterów to tylko w 2012 r., ich liczba wynosiła ok. 9 tys., czyli 6% populacji wszystkich aktywnych przedsiębiorstw. Jest to więc wskaźnik niewiele wyższy od wyliczonego dla całego kraju (5%).

W 2012 r. warszawskich eksporterów towarowych (bez eksportu usług) było ok. 7900, ale tylko ok. 1300 większych, czyli 16% ogólnej liczby przekraczało 1,1 mln PLN wartości rocznego eksportu. Sprzedaż pozostałych ponad 6600 marginalnych eksporterów, stanowiła niewiele ponad 1% całkowitej wartości eksportu. Jeśli chodzi o liczbę rynków zagranicznych, na których warszawscy eksporterzy lokują swoje wyroby, występują zróżnicowane tendencje w zależności od wielkości obrotów eksportowych. Dwie trzecie małych eksporterów sprzedaje do maksimum 5 krajów. Bardzo mało jest natomiast firm aktywnych na kilkunastu bądź kilkudziesięciu rynkach. Z kolei, w przypadku dużych eksporterów (powyżej 64 mln PLN rocznych obrotów), ponad połowa z nich obsługuje 20 i więcej rynków.

Wśród rynków zbytu wymienianych przez warszawskich eksporterów jako wiodące wyraźnie dominują kraje UE. Liczba wskazań odzwierciedla strukturę geograficzną polskiego eksportu, a zwłaszcza kluczową rolę Niemiec, które są wiodącym rynkiem zbytu dla 17% wiodących eksporterów. Spośród pozostałych wiodących rynków duży udział mają były republiki Związku Radzieckiego - Rosja, Ukraina, Białoruś i Kazachstan. Polska należy do grupy krajów o jednym z największych udziałów firm z kapitałem zagranicznym w gospodarce. Tendencja ta jest również widoczna w Warszawie, gdzie syntetyczny wskaźnik udziału firm zagranicznych w segmencie przedsiębiorstw zatrudniających 10 i więcej osób wynosił 44% i był wyraźnie wyższy niż w skali całego kraju (31%). Wynikało to głównie z wyższego zaangażowania kapitału zagranicznego w sektorze usług (Warszawa

41%, Polska 23%). Na szczególne podkreślenie zasługuje wysoki udział firm z kapitałem zagranicznym w eksporcie.

W oparciu o dotychczasowe ustalenia można sformułować ogólny wniosek o niedostatecznym poziomie internacjonalizacji sektora przedsiębiorstw w Warszawie. Poziom ten nie odzwierciedla potencjału sektora przedsiębiorstw stolicy w wymiarze technicznym i kadrowym. W efekcie udział Warszawy w eksporcie jest wyraźnie niższy niż podobny udział w sprzedaży ogółem czy wartości aktywów. By w pełni wykorzystać potencjał warszawski przedsiębiorstw w strategii rozwoju Miasta konieczne będzie skoncentrowanie instrumentów wsparcia na rzecz zwiększenia ich aktywności eksportowej a z czasem, podejmowanie inwestycji zagranicznych.

Bibliografia referatu

Raporty Centrum Przedsiębiorczości ALK dotyczące przedsiębiorczości w Warszawie

Raport o stanie przedsiębiorczości w Warszawie (2014)

Seria raportów o stanie przedsiębiorczości w 6 dzielnicach Warszawy:

Raport o stanie przedsiębiorczości w dzielnicy Ochota (2014)

Raport o stanie przedsiębiorczości w dzielnicy Praga-Południe (2014)

Raport o stanie przedsiębiorczości w dzielnicy Targówek (2014)

Raport o stanie przedsiębiorczości w dzielnicy Ursynów (2014)

Raport o stanie przedsiębiorczości w dzielnicy Wilanów (2014)

Raport o stanie przedsiębiorczości w dzielnicy Wola (2014)

Analizy Centrum Przedsiębiorczości ALK dotyczące przedsiębiorczości w Warszawie

J. Cieślik, J. Dąbrowski, I. Kołodkiewicz, *Lokalne sieci przedsiębiorców* [w:] Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2012–2013, Warszawa 2014, PARP.

J. Cieślik, M. Łopaciński, *Internacjonalizacja sektora przedsiębiorstw w Warszawie*, Warszawa 2015.

P. Kurczak, *Stan i potrzeby firm kreatywnych w Warszawie ze szczególnym uwzględnieniem 6 dzielnic Warszawy (Ochota, Praga-Południe, Targówek, Ursynów, Wilanów, Wola)*, Warszawa, 2014.

M. Klepka, J. Cieślik, *Finansowanie warszawskich firm ze środków publicznych ze szczególnym uwzględnieniem Funduszy Strukturalnych*, Warszawa 2014.

K. Rostek, A. Skala, *Warszawskie Przedsiębiorstwa Wysokiej Techniki - RAPORT ANALITYCZNY*, Warszawa, 2014.

Więcej na:

www.cp.kozminski.edu.pl

www.cieslik.edu.pl

Rafał Kasprzak

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
Kolegium Zarządzania i Finansów
ul. Madalińskiego 31/33, 02-544 Warszawa
e-mail: info@kmc.waw.pl

Diagnoza i potencjał sektora kreatywnego w aglomeracji warszawskiej

Sektor kreatywny jest w polskich realiach jednocześnie „nowym” i „starym” elementem systemu społeczno-ekonomicznego. Owa starość oznacza, że aktywność gospodarcza związana z wykorzystaniem kreatywnego potencjału człowieka jest obecna w gospodarce od wielu lat. Warto w tym miejscu nadmienić chociażby międzynarodowe sukcesy polskich filmowców, architektów, pisarzy a także osób zajmujących się wzornictwem przemysłowym, modą zarówno w latach przedwojennych, jak również w trakcie gospodarki centralnie planowanej oraz w latach transformacji systemowej. Z drugiej strony sektor ten wydaje się być nowym pomysłem na wypracowanie polityki rozwojowej, co znajduje odzwierciedlenie w coraz częstszym dostrzeganiu tego obszaru aktywności w regionalnych strategiach rozwoju. Sektor kreatywny zaczyna być przez nie postrzegany jako interesujący obszar aktywności gospodarczej pozwalającej nie tylko budować trwały wzrost gospodarczy, ale także wpływać na poziom i jakość życia mieszkańców. Wystąpienie poruszać będzie następujące zagadnienia:

- struktura sektora kreatywnego w Warszawie,
- dynamika zmian podmiotów sektora kreatywnego w Warszawie w latach 2009 – 2013,
- potencjał sektora kreatywnego w rozwoju miasta na przykładzie wybranych metropolii,
- oczekiwania podmiotów sektora kreatywnego,
- model IDEA przedstawiający kierunki polityki wsparcia sektora kreatywnego.

Bibliografia referatu

- Kasprzak R., 2015, *Creative industries in the Polish economy*, [w:] Quaestiones Geographicae, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 34,2, Poznań.
- Kasprzak R., 2014, *Przemysły kreatywne na obszarze miasta stołecznego Warszawy*, Ekspertyza na zlecenie Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy.
- Kasprzak R., 2013, *Przemysły kreatywne w Polsce - uwarunkowania i perspektywy*, Wydawnictwo Kamon Consulting, Warszawa.
- Kasprzak R., Skalska T., 2012, *The Economic Impact of Cultural Institutions on the Local Economy* Współautor: T. Skalska (50%) [w:] Journal of Management and Financial Sciences 5, Issue 9 (September 2012) Warszawa.
- Szultka S., (red.) 2012, *Klasy w sektorach kreatywnych – motory rozwoju miast i regionów* (Clusters in Creative Sectors – Engines of Development in Cities and Regions), Polish Agency for Enterprise Development, Warszawa.
- UN-UNCTAD (2010) *Creative Economy Report 2010: A Feasible Development Option*. UN-UNCTAD, New York–Geneva.
- UN-UNCTAD (2008) *Creative Economy Report 2008: The Challenge of Assessing the Creative Economy*. UN-UNCTAD, New York–Geneva.

Anna Dąbrowska
Uniwersytet Warszawski
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
ul. Krakowskie Przedmieście 32,
00-927 Warszawa
e-mail: a.dabrowska@uw.edu.pl

Aktywność uczelni warszawskich w kontekście procesu transferu wiedzy

Celem referatu jest przedstawienie aktywności uczelni warszawskich w procesie transferu wiedzy. Jednocześnie podjęta zostanie próba zidentyfikowania czynników kształtujących aktywną postawę uczelni w tym zakresie. Województwo mazowieckie w zakresie szeroko pojętej innowacyjności, w tym także potencjału naukowo-badawczego, jest zdecydowanym (i samotnym) liderem wśród innych polskich regionów. O sile Mazowsza decyduje przede wszystkim Warszawa, co stanowi podstawę do przypuszczeń, że skala analizowanego zjawiska będzie tu największa.

Wraz z upowszechnianiem się paradygmatu gospodarki opartej na wiedzy oraz społeczeństwie informacyjnym, zgodnie z którym wiedza traktowana jest jako podstawowy czynnik rozwojowy, zaś instytucje kreujące wiedzę jako determinujące poziom konkurencyjności i innowacyjności regionów, coraz częściej zadaje się pytanie o czynniki odpowiedzialne za aktywność uczelni w procesie tworzenia i rozpowszechniania wiedzy. Zagadnienie to stanowi przedmiot rozważań teoretycznych przedstawicieli różnych dziedzin nauki (geografii i gospodarki przestrzennej, ekonomii i zarządzania, socjologii i nauk politycznych), ale także szeroko podejmowane jest przez środowisko polityków oraz zarządzających uczelniami.

Aktywność uczelni analizowałam na poziomie wyróżnionych siedmiu kanałów transferu wiedzy: (1) działalności edukacyjnej, (2) działalności szkoleniowej, (3) aktywności publikacyjnej, (4) aktywności konferencyjnej, (5) uczestnictwa w sieciach, (6) komercjalizacji praw własności i wdrożeń oraz (7) realizacji badań zleconych i działalności doradczej. Na podstawie przeprowadzonych badań należy uznać, że zaangażowanie uczelni w proces transferu wiedzy ma charakter wielowymiarowy, jednak dominującą rolę odgrywają kanały związane z tradycyjną misją uczelni (publikacje, konferencje oraz edukacja), nie zaś te związane z komercjalizacją praw własności i wdrożeniami, których rola tak silnie podkreślana jest w debacie publicznej. Ponadto, aktywność uczelni w ramach poszczególnych kanałów transferu wiedzy ma w większości charakter komplementarny, a nie substytucyjny. Do czynników w największym stopniu różnicujących aktywność jednostek w procesie transferu wiedzy można zaliczyć typ uczelni (publiczne/niepubliczne) oraz reprezentowaną dziedzinę nauki. Kluczowe znaczenie dla poziomu aktywności ma także wielkość jednostki, w szczególności zasoby kadrowe, a także potencjał finansowy i infrastrukturalny.

Przeprowadzone badania stanowią podstawę rekomendacji sformułowanych dla polityki miasta i regionu, które w szczególności odnoszą się do możliwości wykorzystania potencjału uczelni dla rozwoju regionalnego. Ponadto, w rekomendacjach podjęta jest także kwestia dostępności i jakości danych statystycznych w Polsce opisujących działalność uczelni, zagadnienie priorytetowe w kontekście możliwości rzetelnego i skutecznego planowania i realizowania polityk publicznych.

Bibliografia referatu

- Capello R., Olechnicka A., Gorzelak G., 2012 (red.), *Universities, Cities and Regions. Loci for Knowledge and Innovation Creation*, Routledge, Oxon.
- Clark B. R., 1998, *Creating Entrepreneurial Universities: Organisational Pathways of Transformation*, International Association of Universities and Elsevier Science Ltd, Oxford.
- Dąbrowska A., 2015, *Aktywności uczelni województwa mazowieckiego w kontekście procesu transferu wiedzy*, praca doktorska zrealizowana pod kierunkiem dr. hab. Wojciecha Dziemianowicza, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski, maszynopis, 285 s.
- Dąbrowska A., Dziemianowicz W., 2012, *Doświadczenia polskich miast w rozwoju opartym na innowacjach – rola administracji samorządowej*, [w:] Z. Makiela, A. Szromnik (red.), *Miasto innowacyjne – wiedza, przedsiębiorczość, marketing*, Studia KPZK PAN, t. CXLI, Warszawa, s. 153-168.
- Dąbrowska A., Mackiewicz M. 2012, *Determinanty innowacyjności na Mazowszu*, Mazowsze Studia Regionalne, 10, Warszawa, s. 53-71.
- Dąbrowska A., 2011, *Przedsiębiorczość w murach uczelni*, [w:] B. Manikowska (red.), *Innowacje i doradztwo w gospodarce przestrzennej*, Zeszyty Naukowe SKNGP Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, s. 71-78.
- Dąbrowska A., 2011, *Quo vadis Universitas?*, [w:] B. Manikowska (red.), *Innowacje i doradztwo w gospodarce przestrzennej*, Zeszyty Naukowe SKNGP Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, s. 155-165.
- Diagnoza obszaru metropolitalnego Warszawy. Raport zbiorczy w ramach projektu „Programowanie obszaru metropolitalnego Warszawy PROM” 2014, przygotowany na zlecenie Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w Warszawie przez zespół Geoprofit oraz Ecorys Polska, materiał niepublikowany.
- Płoszaj A., 2012, *Potencjał instytucji naukowych i szkół wyższych w województwie mazowieckim na tle krajowym*, MGG Conferences Sp. z o. o., Warszawa.
- Siłka P., 2012, *Potencjał innowacyjny wybranych miast Polski a ich rozwój gospodarczy*, Instytut Geografii Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego, Prace Geograficzne 236, Polska Akademia Nauk, Warszawa.
- Wissema J. G., 2005, *Technostarterzy, dlaczego i jak?* Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.

Marek Bryx

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
Zakład Miasta Innowacyjnego
al. Niepodległości 128, 02-554 Warszawa
e-mail: Marek.Bryx@sgh.waw.pl

Kampus Szkoły Głównej Handlowej jako czynnik rozwoju lokalnego

Celem referatu jest przedstawienie potencjału inwestycyjnego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, zgodnie z aktualnymi tendencjami uniwersytetu otwartego, służącego nie tylko studentom, ale także okolicznym mieszkańcom. Doświadczenia City of Learning [COL] łączące edukację z planowaniem i rozwojem miasta dowodzą, że w XXI wieku trzeba będzie zredefiniować zasady projektowania szkół wyższych. Obywatele chcą obecności profesorów i studentów w miejskim życiu, zamiast kształcenia w izolowanych pomieszczeniach. Obie strony poszukują synergii wiedzy i doświadczeń, a także – co nie jest bez znaczenia – efektywności wydatkowanych środków publicznych.

Szkoła Główna Handlowa powstała w 1906 roku pod nazwą Kursy Handlowe Męskie i prowadziła swoją działalność w wynajmowanych budynkach. Rektor Bolesław Miklaszewski postanowił ulokować Szkołę w jej własnych budynkach. Zdecydował o jej przeniesieniu na obrzeża miasta i powierzeniu roli architekta Janowi Witkiewiczowi-Koszczycowi. Na skutek braku środków, pierwotne zamierzenie architekta nie zostało zrealizowane, aż do chwili dzisiejszej. W latach 1925-1988 oddawano do użytku sukcesywnie obiekty, z których ostatni nie pasuje zupełnie do historycznego kontekstu, a na skutek zużycia fizycznego będzie wkrótce rozebrany.

Uczelnia musi się rozwijać, nie tylko ilościowo czy powierzchniowo, ale przede wszystkim – jakościowo, odpowiadając na wyzwania współczesności. Potencjał rozwojowy SGH jest tak duży, że może zaspokoić nie tylko swoje potrzeby, ale także uwzględnić potrzeby okolicznych mieszkańców. Aby uzyskać odpowiedź jak powinny wyglądać nowe obiekty SGH i jak połączyć uczelnię z miastem zrealizowano dwa konkursy architektoniczne, w których studenci dwóch różnych uczelni, SGGW i PW, mogli zaprezentować swoje prace dyplomowe na ten temat. Przeprowadzono też ankietę wśród studentów SGH na temat ich potrzeb.

Z wszystkich tych prac przygotowawczych do podjęcia procesu inwestycyjnego wynika, że uczelnia może wiele zaoferować miastu, a zwłaszcza dzielnicy Mokotów, w szczególności jeśli UM Warszawy poprze przebudowę placu przesiadkowego, na rzecz wykreowania żywej przestrzeni publicznej przed uczelnią. Nowe obiekty będą w części służyć bezpośrednio uczelni, a w części mają przysłużyć się rozwojowi społeczno-kulturalno-gospodarczego tej części miasta. Zamierzenia te, ich cele i uwarunkowania są przedmiotem rozważań w tym wystąpieniu.

Bibliografia referatu

Nowe myślenie o przestrzeniach uniwersytetu: rewitalizacja Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

Okrągły stół INTA/KNoP. Red naukowa. Bryx M., Oficyna wydawnicza SGH, Warszawa 2011.

Młodość nadzieją miasta. Konkurs na ideę przestrzeni zrównoważonego rozwoju kampusu SGH w Warszawie.

Redakcja: Królikowski J., Wlazło-Malinowska K., Wyd.: Koło Krytyki OW SARP, Warszawa 2013.

Historyczny kampus Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie w studenckich konkursach urbanistycznych, Urbanistyka, red nauk. Gzell Sł., numer specjalny 2014.

Bryx M.: Rewitalizacja przestrzeni akademickiej. Wykład inauguracyjny 107 rok działalności Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Gazeta SGH, nr 9 (październik) 2012, <http://akson.sgh.waw.pl/gazeta/>

#Warszawa2030
WARSZAWA PRZYSZŁOŚCI